

Світлана ЛУЦІВ,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін
та методики їх викладання у початковій школі
Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка
(Україна, Дрогобич) slutsiw@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ВІРШІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті вивчено особливості використання дидактичних віршів на уроках української мови у початкових класах; проаналізовано сучасні підходи до вивчення мовних тем через вішовані вправи; визначено завдання дидактичних віршів; доведено, що використання дидактичних віршів у початкових класах сприяє розвиткові уяви та творчого мислення молодших школярів.

Ключові слова: початкова школа, молодший школяр, дидактичний вірш, засоби навчання.
Літ. 7.

Svitlana LUTSIW,
*Ph.D. in Education, Associate Professor of Philological Disciplines
and Primary Schools Teaching Methods Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) slutsiw@mail.ru*

DIDACTIC POEMS FEATURES IN UKRAINIAN LESSONS AT PRIMARY SCHOOL

Didactic poems using features in Ukrainian lessons at primary school are studied in the article; current approaches to the language subjects study through poetic exercise are analysed; didactic poems task is defined; it is proved that the didactic poetry use in elementary school promotes juniors imagination and creative thinking.

Key words: elementary school, junior school student, a didactic poem, learning tools.
Ref. 7.

Светлана ЛУЦИВ,
кандидат педагогических наук, доцент кафедры филологических дисциплин
и методики их преподавания в начальной школе
Дрогобычский государственный педагогический университет им. Ивана Франко
(Украина, Дрогобыч) slutsiw@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДИДАКТИЧЕСКИХ СТИХОВ НА УРОКАХ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

В статье изучены особенности использования дидактических стихов на уроках украинского языка в начальных классах; проанализированы современные подходы к изучению языковых тем через стихотворные упражнения; определены задачи дидактических стихов; доказано, что использование дидактических стихов в начальных классах способствует развитию воображения и творческого мышления младших школьников.

Ключевые слова: язык, начальная школа, младший школьник, дидактический стихотворение, средства обучения.

Лит. 7.

Постановка проблеми. Перехід до гуманістичної педагогіки, спрямованої на розвиток і саморозвиток особистості, від простого засвоєння інформації до розвитку свідомого мислення передбачає формування у молодших школярів високого рівня мовленнєвих умінь, що співвідносяться з різними видами діяльності – слухання і розуміння, говоріння, читання і письма. Навчаючи дітей рідної мови, необхідно пам'ятати, що уроки мають бути цікавими, викликати в учнів інтерес до вивчення мовних явищ, формувати бажання глибше пізнавати їх. Важливо на кожному уроці створювати ситуації для живого мовленнєвого спілкування, збагачуючи чуттєво-емоційний досвід молодшого школяра. Серед ефективних засобів під час вивчення окремих мовних тем виділяють дидактичні вірші. Адже з поетичної мови починається усвідомлення дитиною самої себе, спілкування й пізнання навколишнього світу.

Молодший шкільний вік – це найвідповідальніший момент у сприйманні мовного матеріалу. Це період формування твердих практичних умінь і навичок, бо, як стверджують провідні методисти, те, що запам'яталося в молодшому шкільному віці, ніколи не забувається [7, 121]. Особливе місце у процесі навчання молодших школярів займають дидактичні вірші. Саме вони активізують увагу дітей, пожвавлюють навчальний процес, сприяють духовному зростанню дітей.

Аналіз досліджень. У практиці початкової школи дидактичні вірші розглядають як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів, дієвий інструмент вчителя, який дозволяє зробити процес навчання захопливим, цікавим. Цій проблемі приділяється увага психологів і педагогів, серед них Н. Бібік, В. Паламарчук, О. Савченко, С. Рубінштейн, Г. Шамова, Г. Щукіна та ін.

Дидактичні вірші для дітей пишуть такі педагоги, як Л. Лужецька, А. Свашенко, Д. Білоус, О. Кононенко, Н. Красоткіна, Б. Пилат, Т. Блащук, В. Тищенко та ін. Поети вважають, що їхні дидактичні вірші вчителі можуть використовувати як на етапі формування знань, так і на етапі формування умінь і навичок на уроках рідної мови у початкових класах.

Мета статті полягає у тому, щоб вивчити особливості використання дидактичних віршів на уроках української мови у початкових класах.

Виклад основного матеріалу. В умовах реформування сучасної освіти мовленнєвий розвиток молодших школярів набуває особливого значення. Навчити дитину говорити, вільно висловлювати свої думки – основне завдання вчителя. Адже відомо: чим вищий мовленнєвий розвиток дитини, чим багатше й образніше її мовлення, тим легше їй оволодівати знаннями з усіх предметів, які вивчаються згідно з програмою у початкових класах.

Провідні педагоги і методисти вже довели, що найважливішими у навчанні є словесні методи. «Слово допомагає глибше відчувати найтонші відтінки краси, а краса ніби зміцнює у свідомості емоційне забарвлення слова, доносить до розуму і серця його мелодію і аромат», – писав видатний педагог В. Сухомлинський [1, 35]. Саме слово навчає, виховує, підносить людину на таку висоту, на якій не може перебувати жодна інша жива істота. Виховує і навчає не тільки проза, а й поезія. Із самого малечку у словах рідної мови людина відкриває для себе великий і чарівний світ життя.

Досвід педагогів підказує, що молодші школярі краще і швидше засвоюють навчальний матеріал з мови, якщо в канву уроку вплітати віршовані вправи, в яких закладене

виучуване правило. Це своєрідна гра, гра цікава і захоплива, з елементами творчості й пошуку. Вивчення мовних тем через віршовані вправи активізує увагу учнів, вносить пожвавлення, захоплює красою рідного слова.

Завдання, які містяться у вірші чи які пропонує сам учитель, будять емоції, змушують задуматись над змістом прочитаного, сприяють повнішому і швидшому засвоєнню навчального матеріалу. Звичайно, не треба захоплюватися такими віршами і не можна до цього зводити весь мовний матеріал. У підручниках з української мови є правила, і перед ознайомленням з ними учні проводять спостереження над мовним матеріалом. А правила – це своєрідні висновки, узагальнення. Вірші допоможуть осмислити це правило. Учні люблять і швидко заучують такі віршовані правила. І це дає можливість проводити додаткові мовні спостереження, що охоплюють виявлення синонімів, антонімів, прямого і переносного значення слів, виявлення слів за походженням і т. д. А все це сприяє планомірному і всебічному засвоєнню лексики, прискорює розвиток мови учнів.

Вивчення мовних тем через віршовані вправи активізує увагу учнів, вносить пожвавлення у навчальний процес. Завдання, які містяться у вірші чи які пропонує вчитель, змушують учнів задуматись над змістом прочитаного, сприяють повнішому засвоєнню навчального матеріалу.

Так, вивчаючи тему «Дзвінки і глухі приголосні», можна запропонувати учням такий вірш автора Т. Блащук:

*Ти, друже, хочеш знати,
Як слово написати?
Тут треба міркувати
І слово так змінити.
Щоб поруч із дзвінками,
А також із глухими
Сусідонька була.
Вгадали хто вона?
Ну так і є! подружка голосна [6, 14].*

У цьому вірші закладене дуже важливе правило, вивчивши і зрозумівши яке, учні навчаться правильно писати слова на зразок *нігті, кігті, легко, боротьба*.

А ось Леся Богданівна Лужецька пропонує свій варіант вірша для вивчення дзвінких приголосних:

*... Кігті, нігті, вогко, легко,
Дьогтю, вогкий і легкий –
Буква ге в словах оцих
Позначає звук глухий.
Інші звуки всі дзвінки
Не оглушуйте ніколи,
Вимовляйте їх завжди
Дзвінко – за законом мови! [5, 43].*

Під час вивчення м'якого знака учням можна запропонувати дидактичний вірш такого змісту:

*Не забудьте ви про мене.
В алфавіті я в потребі.
Хоч я буква, а не звук, та я завжди тут як тут.
Ну, яка ж Волинь без мене,
Чи скажімо, осінь, лебідь?*

*Львів і лось, альбом і вість,
Батько, сіль, дідусь і гість...*

Б. Пилат [6, 10].

Вивчаючи правило на основі наведеного дидактичного вірша молодші школярі дізнаються про те, що м'який знак – це буква, але не звук, і служить він для пом'якшення приголосних звуків. Учні засвоюють, що м'який знак пишеться і в середині, і в кінці слів.

Можна використати ще й такий дидактичний вірш:

*Є у слові м'який знак –
Красивіше воно так:
Ніжно, лагідно, ласкаво,
І нестливо, і цікаво:
– О ріднесенький мій краю,
Українонька безкрая.
Неньку, батеньку, миленькі,
І хатинонька тепленька [6, 10].*

Під час вивчення теми «Уживання апострофа» можна використати уривок з вірша Н. Красоткіної:

*Я у полум'ї, в сузір'ї,
В пам'яті і у сім'ї,
В надвечір'ї, у міжгір'ї,
В п'єсі, в м'яті,
В п'ятниці, в м'ячі, у пір'ї,
В черв'ячку і у в'юні.
В п'явці, в'язі, у подвір'ї,
В п'ятці добре теж мені! [6, 9].*

Вивчаючи правила і відповідні вірші, учні дізнаються, що апостроф – це графічний знак, який використовується для передачі роздільної вимови. Про це пише Д. Білоус:

*Я такий же, як знак розділовий,
І відомий шкільній дітворі.
Та в словах української мови
Я пишу не внизу, а вгорі.
Спробуй лиш написати ім'я –
Зразу стану потрібний і я [6, 9].*

Напевно, немає такої мовної теми, до вивчення якої у початкових класах не можна було б знайти дидактичного вірша. Для учнів початкових класів дуже важливою є тема «Ненаголошені голосні [е] та [и]». Опрацьовуючи її, учні мали б навчитися правильно вимовляти слова з ненаголошеними голосними [е] та [и], записувати їх, уміти перевірити написання таких слів. І тут не допомогу приходить вірш В. Тиценка:

*Діти. Сумнів є у мене:
Е чи И живе в селі?
Чи зелений, чи зилений?
На землі, чи на зимлі?
Сяє наголос веселий,
Ніби сонечко ясне.
В зелені, на землях, в селлах,
Що під наголосом? Е! [6, 14].*

Четвертокласники знайомляться з відмінюванням іменників, дізнаються, що вони мають сім відмінків. Однак, як показує досвід педагогів, ця тема дається учням складно. Тому тут на допомогу може прийти вірш Д. Білоуса:

*Називний питає хто ти? що ти?
Хоче він про наслідки роботи
і про тебе чути лиш похвали,
щоб тебе як приклад називали!
Родовий доскіпує свого –
Хоче знати він: кого? чого?
І про тебе знає, якого роду,
що не має роду переводу [9].*

Учні мають вивчити і зрозуміти правила, які є в підручниках з української мови. Саме дидактичні вірші і можуть осмислити ті чи ті правила. Такі вірші можна використовувати і під час лексикологічних понять. Учні початкових класів вивчають антоніми, синоніми; частини мови – повнозначні, службові.

Так, наприклад, під час ознайомлення учнів з темою «Антоніми» можна використати такий вірш:

*Є у мене менший брат.
Все у мене з ним не в лад:
Він білявий, я – чорнявий.
Я меткий. А брат мій млявий,
Я високий і тонкий,
Брат товстенький і низький [6, 14].*

Завдання учнів – відшукати у вірші слова-антоніми, пояснити, чому ці слова вступають в антонімічні відношення.

Вивчаючи дієслово, учні можуть попрацювати над віршем Л. Лужецької:

*Дієслово – слово діє:
Ходить, робить, носить, сіє.
Слово плаче і радіє,
Усміхається і мріє.
Дієслово – слово діє:
Вірить, любить і жаліє;
Не злословить, не лукавить,
Серця ближнього не ранить.
Дієслово – слово діє:
Народилось і зоріє,
Розвивається і квітне,
Слово любе, слово рідне [5, 75].*

У 4 класі учні вперше знайомляться з числівником. Дуже важливо навчити молодших школярів правильно відмінювати цю частину мови, поєднувати числівники з іменниками. Доречним тут буде використання дидактичного вірша Л. Лужецької:

*Від п'яти до десяти
Так відмінюємо ми:
Називний – це, звісно, п'ять.
Тут нема про що писати.
Родовий – п'яти, п'ятьох.
В формах правильно обох.*

*А давальний – це п'яти,
Може бути і п'ятьом.
І, звичайно, раді ми
Завжди формам цим обом... [5, 71].*

Важливо звернути увагу на те, що, добираючи дидактичні вірші, вчитель має дбати про те, щоб вони мали певний виховний зміст. Правило, закладене у вірші, має бути чітко сформульоване і доступне для учнів відповідного віку. Використовувати дидактичні вірші на уроках української мови у початкових класах треба вміло і в міру.

Висновки. Отже, до використання дидактичних віршів підходить треба творчо і зі знанням справи. Найважливішим має бути те, щоб учні отримували задоволення від вивчення рідної мови. Ми вважаємо, що дидактичні вірші допомагають учням оволодівати культурою слова. Вправи з використанням дидактичних віршів у початкових класах сприяють розвиткові уяви та творчого мислення молодших школярів, вчать свідомо ставитись до слова, доречно і влучно вживати його у різних мовленнєвих ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонець М. Гуманізм педагогічних нововведень В.О. Сухомлинського / М. Антонець // Початкова школа. – 1997. – №9. – С. 35–38.
2. Ващенко В. Вже прокинувся? Стрибай (Вірші для формування фонетичних звуковимовних та орфоепічних умінь) / В. Ващенко, Н. Притуляк // Початкова школа. – 2003. – № 4. – С. 9–10.
3. Домарецька М. Щоб мова наша солов'їна вивчалась, шанувалась, розвивалась. Віршовані правила при вивченні рідної мови / М. Домарецька // Розкажіть онуку. – 1999. – № 1. – С. 54–56.
4. Коваль Г. Методика викладання української мови : навч. посібник / Г. Коваль, Н. Деркач, М. Наумчук. – Тернопіль : Астон, 2008. – 287 с.
5. Лужецька Л. Вивчайте, діти, рідну мову! : навч. пос. [для вчит. та уч. початк. кл.] / Л. Лужецька. – Дрогобич : Посвіт, 2007. – 118 с.
6. Лужецька Л. Поетичне слово на уроках рідної мови / Л. Лужецька, М. Проць, В. Мірчук. – Дрогобич : Вимір, 1998. – 50 с.
7. Наумчук М. Сучасний урок у початковій школі (Методика і технологія навчання) / М. Наумчук. – Тернопіль : Астон, 2009. – Видання третє. – 352 с.

REFERENCES

1. Antonec' M. Gumanizm pedagogichnih novovveden' V.O. Suhomlins'kogo / M. Antonec' // Pochatkova shkola. – 1997. – №9. – S. 35–38.
2. Vashhenko V. Vzhe prokinuvsja? Stribaj (Virshi dlja formuvannja fonetichnih zvukovimovnih ta orfoepichnih umin') / V. Vashhenko, N. Prituljak // Pochatkova shkola. – 2003. – № 4. – S. 9–10.
3. Domarec'ka M. Shhob mova nasha solov'ina vivchalas', shanuvalas', rozvivalas'. Virshovani pravila pri vivchenni ridnoi movi / M. Domarec'ka // Rozkazhit' onuku. – 1999. – № 1. – S. 54–56.
4. Koval' G. Metodika vikladannja ukrains'koi movi : navch. posibnik / G. Koval', N. Derkach, M. Naumchuk. – Ternopil' : Aston, 2008. – 287 s.
5. Luzhec'ka L. Vivchajte, diti, ridnu movu! : navch. pos. [dlja vchit. ta uch. pochatk. kl.] / L. Luzhec'ka. – Drogobich : Posvit, 2007. – 118 s.
6. Luzhec'ka L. Poetichne slovo na urokah ridnoi movi / L. Luzhec'ka, M. Proc', V. Mirchuk. – Drogobich : Vimir, 1998. – 50 s.
7. Naumchuk M. Suchasnij urok u pochatkovij shkoli (Metodika i tehnologija navchannja) / M. Naumchuk. – Ternopil' : Aston, 2009. – Vidannja trete. – 352 s.

Статтю подано до редакції 17.02.2015 р.